

Liberalizam i liberalna filozofija prema izvješćima časopisa *Kršćanska škola**

DRAŽENKO TOMIĆ

*Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska / Faculty of
Teacher Education, University of Zagreb, Zagreb, Croatia
drazenko.tomic@ufzg.hr*

UDK 32:2]:050(497.5)

329.12:27

Izvorni znanstveni članak /
Original scientific paper

Primljeno/ Received: 28. 7. 2025.

Prihvaćeno / Accepted: 26. 8. 2025.

[https://doi.org/10.52685/pihfb.51.2\(102\).8](https://doi.org/10.52685/pihfb.51.2(102).8)

Sažetak

U članku se nalaze rezultati istraživanja o liberalizmu i liberalnoj filozofiji u *Kršćanskoj školi* (Zagreb, 1897. – 1945.), časopisu koji je već u prvoj godini izlaženja sebi postavio zadatak »jasno istupiti protiv liberalizma«. Liberalizam se u časopisu spominje u blizu tristo različitih bibliografskih jedinica i to ponajviše u vrijeme uređivanja časopisa (1897. – 1906.) od strane Matije Seigerschmieda (1864. – 1942.). Napisi o liberalizmu najčešće su klasificirani u rubrike s vijestima, što je rezultiralo posebnim narativom: britkim populističkim opaskama o liberalizmu. Mjesto objavljivanja priloga o liberalizmu utjecalo je ne samo na opseg i kvalitetu napisa nego i na njihovu tematiku – barem polovica napisa koji se bave liberalizmom tiče se događanja izvan Hrvatske. Pod lupom suradnika časopisa i uredništva u tim kraćim napisima manifestacije su liberalnog individualizma i vjerskog indiferentizma. S druge strane, u časopisu se nalazi tek nekolicina opsežnijih uradaka koji se kritički dotiču filozofskih temelja liberalizma i liberalne filozofije, i to autora Jambrečkovića, Marića i Oberškog. Njihovi uradci bave se nastojanjem liberalizma za utemeljenjem morala neovisno od religije i zauzimanjima oko uspostave tzv. »bezbožne države«. Konačno, nepostojanje niti jednog priloga koji bi pružio zaokruženu teorijsku kritiku

---

* Autor je o temi ovog članka izlagao na skupu *Nove teme u hrvatskoj filozofiji od 1874. do 1945. godine*, Zagreb 5. – 6. lipnja 2025. godine. Tekst je rezultat istraživanja na projektu *Nove teme u hrvatskoj filozofiji od 1874. do 1945. godine*, IP-2022-10-5438 koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

liberalizma ili liberalne filozofije svakako je ozbiljan nedostatak u pisanju lista koji je sebi zacrtao plan »jasno istupiti protiv liberalizma«.

Ključne riječi: liberalna filozofija; liberalizam; moral; hrvatska periodika; *Kršćanska škola*

Uvod

Liberalizam jest opće misaono usmjerenje s mnogostrukim povijesnim ostvarenjima – ne neki razrađen i zaokružen sustav – zbog čeg ga je kao takvog teško ili gotovo nemoguće posve točno odrediti, konstatira Jukić u članku o liberalizmu i kršćanstvu, te dodaje: »<...> individualistički liberalizam nužno uključuje barem tri bitna sastojka: *naturalizam*, jer je za njega čovjek po svojoj naravi dobar; *racionalizam*, jer je za njega čovjeku razum jedini izvor spoznaje; *optimizam*, jer je za njega čovjek po svojoj moći neograničeno djelotvoran u društvu«.¹ U kontekstu teme ovog istraživanja značajno je i Filipovićevo tumačenje kojim on liberalizam označava kao »političku i općekulturnu doktrinu i pokret mlade građanske klase« usmjerene – među ostalim – i na religiozno-moralne fakte.² Kako Filipović, tako i u ovom istraživanju citirani autori ukazuju na prosvjetiteljstvo, racionalizam i individualizam 17. i 18. st. kao na idejni i filozofski temelj kasnijih liberalnih strujanja.

U katoličkoj Crkvi o liberalizmu prvi je kritički progovorio Lav XIII. (1810. – 1903.) u enciklici *Rerum Novarum* (1891.), navodi Jukić te upozorava da se ne previdi Pija IX. (1792. – 1878.) i encikliku *Quanta cura sa Syllabus seu collectio errorum modernorum* (1864.) gdje se u posljednjoj točki *Syllabusa* izrijekom osuđuje liberalizam, Pija X. (1835. – 1914.) i encikliku *Pascendi* (1907.) gdje je izopćen liberalizam u njegovu najširem i najopćenitijem značenju.³ Uz spomenuti Jukićev članak koji donosi opći prikaz odnosa katoličke Crkve i liberalizma, vrlo koristan prikaz idejnih strujanja u Hrvatskoj u drugoj polovici 19. i početkom 20. st. donosi Mataušić.⁴ Konstatira kako se u nave-

¹ Jakov Jukić, »Kršćanstvo i liberalizam«, *Društvena istraživanja* 4/6 (1995), pp. 885–910, na p. 886. Poglavlje »Prvo razdoblje: međusobni sukob katolicizma i liberalizma«, pp. 892–896, posebno je zanimljivo za ovo istraživanje.

² Vladimir Filipović, *Filozofijski rječnik*, (Zagreb: Matica hrvatska, 1989), p. 188.

³ Jukić, »Kršćanstvo i liberalizam«, p. 892.

⁴ Mirko Juraj Mataušić, »Odnos katoličke Crkve prema novijim idejnim strujanjima u hrvatskim zemljama 1848. – 1900.«, *Bogoslovska smotra* 55/1–2 (1985), pp. 196–216; Popis priloga o liberalizmu u *Katoličkom listu*: Draženko Tomić, »Filozofske teme i discipline u časopisu *Katolički list* (1849–1945)«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 46/2(92) (2020), pp. 675–800.

denom razdoblju starija intelektualna garda pretežno suzdržavala od sukoba nastojeći sačuvati jedinstvo hrvatskog korpusa, a poslije, tijekom 20. st. svoje pozicije gorljivo su branili s jedne strane »natražnjaci« koji su strahovali od slobodne znanosti, zazirali od moderne prosvjete, odbacivali evoluciju, nastojali zadržati zastarjele moralne nazore i s druge strane (pretežno mladi) evolucionisti, liberali, socijalisti, anarhisti i komunisti, bezbožnici. Slijed događanja u 20. st. ovim drugima dao je za pravo.

Časopis *Kršćanska škola*⁵ (Zagreb, 1897. – 1945.) jest časopis koji, sa stanovišta svog svjetonazora, među ostalim polemizira s liberalnim, slobodoumnim odnosno naprednjačkim nazorima (ovi pojmovi se u časopisu najčešće poistovjećuju), i to na način sličnih hrvatskih časopisa s kraja 19. i početka 20. st. Naime, pred uredništvo časopisa *Kršćanska škola* već je u prvoj godini njezinog izlaženja postavljen zadatak »jasno istupiti protiv liberalizma« koji se počeo širiti i po Hrvatskoj te »krijepiti hrvatske uzgojitelje zdravom hranom i uplivati na vjersko njihovo oplemenjivanje«.⁶

Pojam *liberalizam* i njegove izvedenice u časopisu *Kršćanska škola* nisu raritetni pojmovi, kako će se vidjeti u nastavku ovog istraživanja. Ukoliko se odnosi na osobu, funkcija pridjeva *liberalan* ovdje jest označiti onoga tko ima slobodne nazore i to najčešće po pitanju javnog morala, oprečne ondašnjim uvriježenim (čudorednim) nazorima. Kao nositelji slobodarskih, progresivnih ideja, liberali se ovdje nerijetko percipiraju i kao bezbožnici ili barem indiferentni

⁵ O časopisu *Kršćanska škola* pod različitim vidicima više u: Draženko Tomić, »Filozofske teme u starijoj hrvatskoj periodici: časopis 'Kršćanska škola'«, izlaganje na konferenciji 32. Dani Frane Petrića, 22. 9. – 28. 9. 2024.; Draženko Tomić, »Načelo zornosti u nastavi, prema časopisu 'Kršćanska škola'«, u: Valéria Pintér Krekić (ur.), *13. Nemzetközi Módszertani Konferencia, Kompetenciák, Tanulmánygyűjtemény*, (Subotica: Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku, 2024), pp. 168–174.; Draženko Tomić, Vladimir Legac, »Between Pride and Necessity – Teachers' Salaries in the Late 19th and Early 20th Centuries«, izlaganje na konferenciji 14th International Interdisciplinary Sc. Conf. »The Region: History, Culture, Language«, Šiauliai, Litva, 15. 5. – 16. 5. 2025.; Draženko Tomić, »Pitanje plaća osnovnoškolskih učitelja početkom 20. st.«, u: Maro Badrić, Tihana Kokanović (ur.), *Zbornik radova Međunarodne znanstveno-stručne konferencije 21. Dani Mate Demarina – Odgoj i obrazovanje u suvremenom društvu*, (Petrijna: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2025), pp. 87–94; Draženko Tomić, »Unaprjeđivanje 'pedagoške higijene' početkom 20. st.«, u: Milena Nikolić, Medina Vantić Tanjić (ur.), *Zbornik radova 16. međunarodna naučno-stručna konferencija »Unapređenje kvalitete života djece i mladih«* (Visoko: Udruženje za podršku i kreativni razvoj djece i mladih, 2025), pp. 151–165; Draženko Tomić, »Vrednovanja sadašnjosti prerečena u slike budućnosti. Primjer iz starije hrvatske periodike – 'Kršćanska škola'«, izlaganje na konferenciji 33. Dani Frane Petrića, 21. 9. – 24. 9. 2025.

⁶ Š. V...y. [Šime Vudy], »U zgodan čas«, *Kršćanska škola* (u nastavku: KŠ) 1/6 (1897), pp. 93–94, na p. 93.

prema religiji, anacionalni, beskrupulozni. Liberalan može ovdje biti i neki društveni sustav, zakon, tisak, pa i znanost.⁷ Pohrvaćeni oblik *slobodouman* u časopisu se nakon svršetka I. svjetskog rata ne koristi. U časopisu se povremeno rabi i pojam *naprednjak*, i to u najširem smislu kako bi se označila osoba ili skupina liberalnih nazora, a onda i kao nazivak pripadnika hrv. građanske inteligencije s kraja 19. st. i početka 20. st. Teško je razlučiti kad suradnici u časopisu koriste pojam u prvom a kad u drugom značenju.

Liberalizam u različitim pojmovnim varijantama se spominje u najmanje 285 različitih bibliografskih jedinica u časopisu *Kršćanska škola*. Pojam *liberalizam* je najfrekventniji u vrijeme uređivanja časopisa (1897. – 1906.) od strane Matije Seigerschmieda (1864. – 1942.) a ponaosob u godištima 1897. – 1899. gdje se liberalizam spominje u 20–30 različitih napisa po godištu. Liberalizam spominje i *Kršćanska škola* (1906. – 1908.) Ladislava Jambrekovića (1865. – 1910.) iako nešto rjeđe, u 15–20 napisa po godištu. Poslije svršetka I. svj. rata liberalizam se spominje u najviše 5 napisa po godištu, s iznimkom 1920. god. kad je to nešto češće spominjan pojam. Liberalizam se spominje u napisima koji su gotovo pa svi svrstani u rubriku »Vjesnik« za vrijeme Seigerschmieda, odnosno »Vijesti i bilješke« za vrijeme Jambrekovića a onda poneki i u rubrici »Književnost«. To nešto govori o kvaliteti napisa u kojima se spominje liberalizam. Kvalitetnije priloge o liberalizmu i o naprednjaštvu u »Kršćanskoj školi« napisao je Ladislav Jambreković, o nemogućnosti postojanja morala bez religije Josip Marić, o liberalizmu među teolozima Janko Oberški (1893. – 1969.), a na način vijesti i kratkih osvrtu ponajviše urednik Seigerschmied.

Gotovo polovica napisa u kojima se spominje liberalizam nepotpisano je (bez naznačenog imena autora) što je inače sukladno onodobnoj žurnalističkoj praksi gdje su uradci (ponaosob vijesti) nerijetko nepotpisani ili eventualno potpisani inicijalima (npr. M. S. [M. Seigerschmied]), pseudonimima (npr. *Lai-cus*) ili nasumično odabranim slovima iz imena i prezimena (npr. —ff— [Ferdo Heffler]; Š. V...y. [Šime Vudy]; Dr. J. [L. Jambreković]), a ponajmanje stvarnim imenom i prezimenom autora. Valja imati na umu i to da časopis »Kršćanska škola«, sukladno onodobnoj praksi, posreduje isključivo kritičke napise svojih istomišljenika. Niti jedan liberal (niti naprednjak) nije u ovom časopisu objavio svoje viđenje liberalizma (i naprednjaštva) nego suradnici u časopisu iz svog misaonog rakursa na svoj način interpretiraju zamijećene pojave liberalizma.

Treba imati na umu i to da blizu polovice svih napisa u kojima se spominje liberalizam jesu iz drugih tiskovina preuzete vijesti o liberalnim (protu)aktiv-

⁷ Npr.: »Muze, devet božica, koje su predsjedale *liberalnim* znanostima«. Chateaubriand, »Ljubav prema rodnom mjestu«, *KŠ*, 1/10 (1897), p. 155.

nostima u Austriji i Francuskoj, zatim Njemačkoj, Italiji, Sloveniji i drugim državama. Ta izvješća mogu biti popraćena kratkim uredničkim komentarima i aluzijama na domaće prilike te kao takve nadilaziti ulogu puke informacije »o događanjima u susjedstvu«. Rečeni način izvještavanja češći je do kraja I. svj. rata. Nadalje, to da u časopisu postoji i druga polovica napisa koji su se pozabavili nekom domaćom manifestacijom liberalizma ili mu možda ponekad pristupili na teorijsko-kritički način upućuje na činjenicu kako suradnici časopisa »Kršćanska škola« o liberalizmu nisu pisali »samo zato da bi pisali« (kako smo svojevremeno ustvrdili za jedan drugi časopis)⁸ nego i to da su se suradnici časopisa susretali s liberalizmom i u vlastitom okruženju.

U prvom dijelu ovog članka iznijete su opće oznake liberalizma prema pisanju suradnika u časopisu »Kršćanska škola«: kako se manifestira liberalizam, obrazovani sloj stanovništva kao promotor liberalnih nazora, liberalna načela u znanosti i povijesti, disperzija liberalnih ideja putem tiska. U drugom poglavlju razrađene su pojavnosti liberalizma u društvu i to obzirom na patriotizam, socijalne nejednakosti u društvu, nastojanje za širenjem liberalnih nazora u školama, među učiteljstvom i među mladima te utjecaj liberalnih stremjenja na odgoj. U trećem poglavlju navedeni su neki aspekti odnosa liberalizma i kršćanstva i to kao uzajamno osporavanje te kao inicijative za suzbijanje liberalizma. Konačno, u četvrtom poglavlju izneseni su razlozi kritike temelja liberalizma i liberalne filozofije i to ponajprije kao mogućnost utemeljenja morala i opravdanost uspostave bezbožne države.

1. Oznake liberalizma

1.1. Što je i kakav je liberalizam?

Suradnici u časopisu *Kršćanska škola* liberalizam nazivaju »slobodarstvo«, »vika za slobodom«, »frazu o slobodi savjesti«, »težnja za općom slobodom«. Liberalna misao briše sva načela, ona je »bez dogme, bez zakona, bez načela, bez cilja i smisla« i kao takva ona rađa »ljude bez karaktera i poštenja«. Čovjek, liberalnim nastojanjima oslobođen svih okova, postao je suveren, individualiziran je, ne može živjeti u zajednici. Budući da je u temelju liberalizma odbacivanje autoriteta: »on sije rdavo sjeme rušeći svaki autoritet i potkapajući državu«. Na taj način »liberalizam je učinio unutarnji raspad« društva čijim temeljima drmaju »plodovi njegovih lažnih nauka [socijalizam, anarhizam i

---

⁸ Draženko Tomić, »Liberalizam i liberalna filozofija prema izvješćima časopisa 'Kršćanska obitelj'«, *Danubius noster* 13/1 (2025), pp. 71–80.

komunizam]«. Suradnici u časopisu su jednodušni u ocjeni kako je »liberalizam najveći neprijatelj ljudskomu društvu«. I Hrvatska je okužena njegovim »otrovnim [liberalnim] plodovima«.⁹

Liberalizam je »intolerantan« i »natražnjački«, »bahat i prost«, »nasilni liberalizam«, »otrovni liberalizam«, »lažni kumir«, prepun »šupljih fraza, pseudoliberalnih podvala i bombastičnih izraza«, »neprijatelj kršćanskog odgoja«. Marić zdvaja: »O koliko lukavosti, prepređenosti i nepravde ima u njima!«.¹⁰ Suradnici *Kršćanske škole* liberalne predstavljaju kao bukače: »Samo vičite: <...> Vičite tako u svojoj štampi, vičite u saboru, vičite u gostionama, na banketima, na demonstracijama.« Buka liberalnog i bezvjernog miljea dolazi »iz mržnje, zavisti i sličnih ganuća« protiv katoličke Crkve a učinak koji se želi proizvesti jest »zaludjeti masu«.¹¹ Pristranost jest jedan od češćih prigovora nositeljima liberalnih ideja. Oni traže slobodu za sebe dok je drugima niječu, npr.: »'Naprednjaci' traže slobodu nauke i umjetnosti za sebe, dok su puni bijesa za svakoga, koji bi se usudio drukčije misliti i govoriti, nego oni što misle i što govore«.¹² Heffler piše: »Dosta fraza, dosta bomba! Prestanimo već jednom tako! Misliti smjeti nije ničiji monopol; a protiviti se shvaćanju Crkve, tuđe uvjerenje ponizivati, protivnike terorizirati: to može biti 'moderno', no lojalno nikada«.¹³ I u političkom nadmetanju liberali »teroriziraju većinu svojim argumentima,

⁹ Ig. Horvat, »Poslušnost«, *KŠ* 6/6 (1902), pp. 90–92; Nikola Sertić, »Kateheza o temi: Kršćanstvo i ropstvo«, *KŠ* 42/9–10 (1938), pp. 120–126, na p. 126; M–v, »Sedmi Be«, *KŠ* 43/5–6 (1939), pp. 90–92; J. Radoha, »Odgojna metoda blagosti i ljubavi«, *KŠ* 42/5–6 (1938), pp. 60–62, na p. 61; T. Matić, »Japan traži vjeru«, *KŠ* 46/9–10 (1942), pp. 134–137, na p. 145; N. Sertić, »Treći katehetski kongres u Đakovu [1938]«, *KŠ* 52/7–8 (1938), pp. 93–103, na p. 96; Eugen Kornfeind, »IV. katehetski kongres u Sarajevu«, *KŠ* 44/7–9 (1940), pp. 99–103, na p. 100; M. S., »'Hrvatska straža'«, *KŠ* 7/6 (1903), pp. 118–120, na p. 119; Matija Seigerschmied, »Poziv na pretplatu za godinu 1899.«, *KŠ* 2/24 (1898), p. 404.

¹⁰ Josip Marić, »Čovjekoljublje«, *KŠ* 10/17 (1906), pp. 279–280, na p. 280; Stjepan Kramar, »Zapisnik XIV. redovne glavne skupštine Hrv. katoličkog katehetskog društva«, *KŠ* 28/7–8 (1925), pp. 85–91, na p. 90; ***, »Nove knjige«, *KŠ* 11/8 (1907), pp. 126–127, na p. 126; ***, »+Karlo Zloch«, *KŠ* 46/? (1942), pp. 146–148, na p. 147; Uredništvo »Kršćanske škole«, »+Dr. Antun Mahnić«, *KŠ* 23/9–10 (1920), p. 51; Gršković, »Prečasni biskupski ordinarijat u Krku«, *KŠ* 23/3–6 (1920), p. 19; Ferdo Heffler, »Poprsje Ivana Filipovića«, *KŠ* 6/19 (1902), pp. 297–298, na p. 297.

¹¹ L., »Grofica Hahn-Hahn o 'klerikalizmu'«, *KŠ* 10/18 (1906), p. 304; M. P., »Kapucin O. Beno Auracher o školskom pitanju«, *KŠ* 3/3 (1899), pp. 39–45, na p. 44; A. Sporšič, »Naobrazba kateheta«, *KŠ* 14/19–20 (1911), pp. 304–308, na p. 307; ***, »Treća skupština katol. učitelja u Beču«, *KŠ* 5/10 (1901), pp. 179–180, na p. 179.

¹² Ladislav Jambrečković, »Prosvjetna politika 'naprednjaka' i Davorin Trstenjak«, *KŠ* 10/14 (1906), pp. 225–229, na p. 227; A. St., »Da li nam mladež napreduje«, *KŠ* 3/15 (1899), pp. 237–241; 3/16 (1899), pp. 253–258; 3/17 (1899), pp. 265–269, na p. 239.

¹³ Heffler, »Poprsje Ivana Filipovića«, na p. 298.

kao što su: paleži, provale, bombe i t. d.«, izruguju se društvenim inicijativama protiv nemorala u riječi i slici.¹⁴

1.2. Liberalizam i društvena inteligencija

Prevladava mišljenje kako je liberalizam prisutan u gotovo svim cislitauskim zemljama Monarhije i da je iz njih unijet u kraljevine Hrvatsku i Slavoniju.¹⁵ Centar liberalizma u Hrvatskoj postao je grad Zagreb, taj »izvor protuvjerskih struja, bezbožnih nastojanja, pseudoliberalnih fraza«. ¹⁶ Moderni liberalizam prisutan je u višim društvenim slojevima.¹⁷ Promotor liberalnih ideja jest društvena inteligencija. »Još se, naime, prije I. svjetskog rata moglo opaziti«, piše Oberški, »kako se kulturno naziranje nadobudne [mlade] generacije stalo trovati pogubnim liberalnim strujama, što su prodirale k nama kao općenita, zaraza bolesnoga evropskog liberalnog naziranja, a sakrivala se pod različitim prividno bezazlenim nazivima, kao na pr. senzualizam, materijalizam, radikalni indiferentizam, demokratizam, egoizam... <...> ili kako je u ono doba bio kod nas poznat pod imenom 'naprednjaštva'«. ¹⁸ Razlog širenju liberalizma među inteligencijom traži se i u intelektualizmu – naglasak se stavljao na to da se mladež upozna s teoretskim sustavom dok se nije obraćala pozornost na afektivnu dimenziju: »U tom su se duhu odgojile čitave generacije naše omladine i tako smo dobili i današnju [1932.] inteligenciju, koja imade odlučujuću riječ u savremenoj javnosti i daje ton općem današnjem javnom mišljenju <...>«. ¹⁹

Ukazano je na površnost liberalne laičke inteligencije, npr.: »<...> svatko, ako umije ma i malo čitati i pisati, ako je i malo zavirio u kojega klasika ili djela koga filozofa, već misli, da je svu znanost pozobao, a po tom da mora u načelu biti slobodoumnjak«. ²⁰ Slično i Marić tvrdeći kako naprednjaci slave Haeckela kao najvećeg svjetskog znanstvenika »a ne će da ulože ni toliko truda,

¹⁴ ***, »Borba za kršćanski karakter škola u Belgiji«, *KŠ* 16/7 (1912), p. 191; ***, »Boj protiv nečudorednih slika«, *KŠ* 9/18 (1905), p. 288.

¹⁵ Franjo Barac, »Naučna osnova za nauk vjere u srednjim školama«, *KŠ* 3/18 (1899), pp. 281–286; 3/19 (1899), pp. 298–305; 3/24 (1899), pp. 389–395, na p. 391.

¹⁶ Ferdo Heffler, »U Zagreb!«, *KŠ* 11/12 (1907), pp. 176–180, na p. 176.

¹⁷ Nikola Odić, »Što treba da čini kateketa srednjih škola, da mladež priuči religioznom životu«, *KŠ* 1/20 (1897), pp. 317–322; 1/21 (1897), pp. 336–340, na p. 320.

¹⁸ Janko Oberški, »Religiozna psihoza današnje srednjoškolske mladeži«, *KŠ* 27/1–2 (1924), pp. 6–10, na p. 6; ***, »Trebalo li Hrvatska takve prosvjete?«, *KŠ* 3/17 (1899), pp. 277–278, na p. 278.

¹⁹ *Katolički list*, »'Kršćanski nauk' kao udžbenik i priručnik za vjersku nastavu u osnovnim školama«, *KŠ* 35/5 (1932), pp. 61–63, na p. 63.

²⁰ Laicus, »+ Dr. Alexander Bresztvynsky«, *KŠ* 8/10 (1904), pp. 145–146, na p. 145.

da se osvjedoče, da li je on to doista i da li on istinu piše.«²¹ Messner pridodaje kako onodobna inteligencija »crpe nauku morala iz kazališta, izobražava se u kavani.«²² Vjerski indiferentizam jest još jedan prigovor laičkoj inteligenciji koja gaji skepsu i nepovjerenje prema religijskim problemima te ih drži za »mješavinu raznih mitoloških elemenata i duhovnih simbola«. Njihova religija je eklektička, spoj »liberalnih i sujevjernih, ovozemsko-sebičnih i budističko-mističnih primjesa« bez interesa za vršenje vjerskih dužnosti. Tvrdeći kako »religija nije potrebna i pripada u basne«, liberali se ponose »duševnom silom razuma« za koju tvrde da se »rađa u duši fosforiziranjem moždana« te »nijeću neumrlost duše i čovjeka sa životinjom izjednačuju«²³ i »u seljački narod i narodnu kulturu« liberalizam je »usijala iskvarena inteligencija«, »otrovala i naše selo kao i nas, koji pišemo i ne pišemo.«²⁴ Posljedica »bolesnih kulturnih naziranja« i »raznog surovog materijalističkog shvaćanja« jest I. svjetski rat. U međuraću Kniewald rezignirano konstatira kako više nema smisla naprezati se tu bujicu inteligentnih masa skrenuti drugim smjerom iz razloga što je »već prekasno i mi nemamo ni snage ni ugleda, da bismo to mogli postići«. Kniewald preporuča posvetiti se očuvanju praktičnog kršćanskog života te radu s mladima.²⁵

U časopisu je prisutno problematiziranje i nepovjerenje prema misliocima promoviranim od liberalnih krugova. Spominju se Davorin Trstenjak (1848. – 1921.)²⁶ i drugi.²⁷ Konstatira se kako neka predavanja D. Trstenjaka neće dati »maha i poleta ni uzgajateljima ni mladeži, <...> stati na put pokvarenosti

²¹ Josip Marić, »Vjera kao temelj morala«, *KŠ* 2–12/3 (1907), pp. 33–36; 2–12/5 (1907), pp. 65–68; 2–12/16 (1908), pp. 241–243, na p. 68.

²² Ante Messner, »Zašto ima toliko zločeste djece? [Po F. Nikolay-u]«, *KŠ* 11/12 (1907), pp. 186–188, na p. 186.

²³ M. S., »Staropoganska i novopoganska pedagogija«, na p. 129; Janko Oberški, »Pomno čitanje Biblije i vjerska nastava«, *KŠ* 40/1 (1936), pp. 1–6, na p. 1–2; Janko Oberški, »Omladina i crkva«, *KŠ* 30/9–10 (1927), pp. 97–101, na p. 97; Uredništvo, »Vjerska obuka u našim šegrtskim školama«, *KŠ* 33/1–2 (1930), pp. 15–18, na p. 18.

²⁴ ***, »B. Bratanić: O smotrama hrvatske seljačke kulture«, *KŠ* 45/5–6 (1940), p. 93; Barac, »Naučna osnova za nauk vjere u srednjim školama«, na p. 282; ***, »M. Budak: Vučja smrt i druge pripovijesti«, *KŠ* 46/3–4 (1942), pp. 60–61, na p. 61.

²⁵ Dragutin Kniewald, »Dušobrižnik i školska omladina«, *KŠ* 28/3–4 (1925), pp. 29–42, na p. 40.

²⁶ Popraćen je sprovod D. Trstenjaka. »Na pogreb mu je došlo nekoliko stotina ljudi: 'slobodni' 'mislioci', slobodni zidari, 'liberalci' et Co...« ***, »Umro Davorin Trstenjak«, *KŠ* 24/1–2 (1921), p. 14.

²⁷ Npr., Đuro (Jure) Turić (1861.–1944.): y. »Dopisi. Kastor i Poluks«, *KŠ* 2–12/2 (1907), pp. 29–31.

mladeži, koja iz dana u dan raste?!«²⁸ Postavke iz Trstenjakove knjige »Slobodna škola« komentira Jambreković.²⁹ Povodom nekog Bazalinog napisa u časopisu »Omladina« uslijedila je reakcija (vjerojatno Ferde Hefflera): »Protukatolički pak (liberalni) dio omladine dobio je u svojem utjecaju na katolički dio omladine jak argumenat, koji gledom na svoje vrelo ima izgled i službeni i filozofsko-naučni i nastavnički.«³⁰ Stevan Pataki u predavanju održanom 1943. u Zagrebu sam nije ponudio odgovor na pitanje »Što je čovjek?« nego je odgovor »<...> prepustio filozofima materijalistima i naturalistima sve do pada u pesimizam i rezignaciju. Zatim niže filozofe subjektivnog i objektivnog, pa modernog idealizma i njihov utjecaj na odgojnu ideju«. Izvjestitelj konstatira da je to bilo »smo jedno liberalno predavanje, u kojem nije Krist i kršćanstvo vriedilo ni toliko, koliko sve druge filozofske pojave u svietu«.³¹

Ističe se nepoželjnost »liberalnog katolicizma« – on »katolicima gotova je kuga«, međutim, za razliku od kritike državnog i društvenog liberalizma, u časopisu se nalazi jedva koji članak koji bi sustavnije iznio problematiku modernizma među teolozima. Jedan od njih je članak »Biblija – mit ili povijest?«³² J. Obreškog gdje se nalazi osvrt na modernizam u kršćanstvu, konstatiraju se zablude nekih liberalnih auktora o historicitetu Biblije nastale kao posljedica napretka prirodnih znanosti i evolucionizma. Religija se po pisanju modernista razvijala postupno po shemi evolucionizma. »Evolucionistička historičko-kritička škola u pristupu Bibliji primjenjuje Hegelovu evolucionističku filozofiju, i to metodom u posljednje vrijeme čuvene komparativne religijske znanosti«.³³ Spomenuti su liberalni protestanti H. Gunke i H. Gressmann kao najistaknutiji predstavnici navedenog smjera u egzegezi biblijskih tekstova.

1.3. Liberalizam i znanost te povijest

»Pravoga učenjaštva nema bez ultraliberalizma« ističu neki od učenih liberala. Iako se predstavljaju nepristranima, oni znanost oslobađaju od njima nepoćudnih istina dok ih vlastite predrasude sve više sputavaju, tvrde suradnici u časopisu. Liberalnim idejama posebno su izloženi studenti koji »u mnogo slu-

²⁸ Ante Špoljar, »Pogled u povjest [!] pedagogike«, *KŠ* 8/14 (1904), pp. 209–213, na p. 210.

²⁹ Ladislav Jambreković, »Slobodna škola«, *KŠ* 3–12/10–11 (1909), pp. 152–156, na p. 156.

³⁰ —ff— [Ferdo Heffler?], »I moje osvrtnje na pisanje dra A. B. u 'Omladini'«, *KŠ* 22/3–5 (1918), pp. 42–44, na p. 43.

³¹ ***, »Kulturne viesti. Razvitak odgojne ideje«, *KŠ* 47/9–10 (1943), p. 146.

³² Janko Oberški, »Biblija – mit ili povijest?«, *KŠ* 43/1–2 (1939), pp. 10–17; 43/3–4 (1939), pp. 43–51; 43/5–6 (1939), pp. 82–89.

³³ Oberški, »Biblija – mit ili povijest?«, na p. 15.

čajeva ni ne slute, da je ono, što im se predaje kao čista znanost, u diametralnoj opreci s kršćanstvom«. ³⁴ Suradnici u *Kršćanskoj školi* zamjeraju liberalnima diviniziranje prirode, prikazivanje prirode kao živog i razumnog bića, svemogućće i sveznajuće sile, npr.: »Jaki instinkt, Inteligencija, kojom Priroda dariva svako živo biće, da očuva svoj rod, vodi i rode na putu od sjeverne Evrope do južne Afrike. Sila je to, koja prkosi svakom stradanju i smrti; sila je to, koja život pokreće. Priroda je svakom biću dala ono, što mu treba za održavanje vlastitog individua kao i za održanje vlastitog roda.« ³⁵ Razlika je najočitiija u polaznoj tezi: liberali tvrde da je znanost nad svim vjerama, a suradnici u časopisu da je vjera nad svim znanostima.

Suradnici u *Kršćanskoj školi* podozrivo pristupaju liberalnim povjesničarima koji sa stanovišta svog svjetonazora tumače inkviziciju, progon heretika, vjerske ratove, slučaj Galilei i druge slučajeve te pri tom »<...> izvijaju i tumače razne povjesničke činjenice prema zahtjevima liberalizma ne osvrćuć se ni najmanje na prilike i pragmatične zasade onoga vijeka, koji hoće da obrade« a pri tom se crkva prikazuje kao »despotična samovlast, koja čezne za univerzalnom teokratskom monarhijom, te ubija i ništi svaku sebi usporednu svjetsku vlast«. ³⁶ Tako novija crkvena povijest postaje povijest »njezine borbe s revolucijom, liberalizmom, socijalizmom i anarhizmom«. Suradnici u časopisu traže što temeljitiju naobrazbu učenika o povijesnim činjenicama s kršćanskih pozicija. ³⁷

Liberalizam se barem povremeno povezuje s protestantizmom, štoviše neki suradnici smatraju kako je liberalizam proistekao iz protestantizma, npr.: »protestantski liberalizam«, »protestantska slobodoumna natruha«. Konstatira se da je kod protestanata »njihov racionalizam već dotle došao, da skoro i nemaju religije«. ³⁸ Nerijetko se poistovjećuju liberalizam i masonska udruženja, npr.: »moderni liberalizam (loža)« i trijumvirat »bezvjerstvo, framasonstvo,

³⁴ *** , »Kršćanski ministar«, *KŠ* 3/14 (1899), p. 232; *** , »Profesor Thalamas«, *KŠ* 3–12/16 (1909), p. 256; Dodatak... , pp. 7–10, na p. 7; Kniewald, »Dušobrižnik i školska omladina«, na p. 40.

³⁵ *** , »Majčica priroda«, *KŠ* 47/9–10 (1943), dodatak, nepaginiran.

³⁶ Odić, »Što treba da čini kateketa srednjih škola, da mladež priuči religioznom životu«, na p. 337; *** , »Sastanak srednjoškolskih vjeroučitelja«, *KŠ* 9/8 (1905), pp. 126–128, na p. 128.

³⁷ *** , »Crkvena povijest za niže razrede srednjih i nalikih im škola«, *KŠ* 3–12/19–20 (1909), pp. 296–298, na p. 298; *** , »Sastanak srednjoškolskih vjeroučitelja«, pp. 126–128, na p. 128; Barac, »Naučna osnova za nauk vjere u srednjim školama«, na p. 302; I., »Predlozi za novu vjeronaučnu osnovu u višim djevojačkim školama«, *KŠ* 10/10 (1906), pp. 149–152; Eugen Kornfeind, »Problemi profanih disciplina kod vjeronauka«, *KŠ* 3–12/3 (1909), pp. 36–40, na p. 39.

³⁸ P., »Katoličko školsko društvo«, *KŠ* 6/22 (1902), pp. 357–359, na p. 357; K. B., »Najnovija Herderova izdanja«, *KŠ* 20/7–8 (1916), pp. 128–130, na p. 129; Urednik, »Napredak srpsko-pravoslavne kateheze«, *KŠ* 31/7–8 (1928), pp. 78–80.

liberalizam«.³⁹ U svezu s liberalima, i posebno s liberalnim tiskom, dovode se Židovi, npr.: »liberalci i Židovi«, »utjecaj židovskoga lažiliberalizma«,⁴⁰ i sl.

1.4. Liberalni tisak

U pisanju o ondašnjem (nepoćudnom) tisku pojavljuje se nerijetko u časopisu sintagma: »liberalna t. j. židovska štampa« koja promovira liberalne zasade i liberalna udruženja, oni koji »žive od nećudorednih proizvoda iskvarenoga duha ljudskoga«.⁴¹ Suradnici u časopisu ukazuju na poguban utjecaj štiva, a napose »bezbožnog novinstva« te tvrde da se dovoljno ne pazi »na izopačenu i liberalnu štampu«. Tu štampu konzumiraju neoprezni pojedinci te svi oni koji se ponose svojim nazovi-liberalizmom, ravnodušni su prema vjeri i javnom moralu, vesele se napadima na crkvu.⁴² Neblagonaklono se gleda na književnike koji pišu bez svrhe i cilja, tek za honorare, na one koji promoviraju strane tiskovine: »Kao prijatelji svomu narodu želimo, da u nas nestane sljedbenika i raznositelja tuđih trulja za volju originalnosti i lažnoga liberalizma«.⁴³ Samo katolički pisac može pravo ljubiti svoj narod, tvrdi se ovdje, dok onaj liberalni »može samo svojim aparatom fotografirati, slikati sve pojave u narodu <...> Njemu je jednake vriednosti dobro i zlo«.⁴⁴

Nenaklono društveno ozračje protiv katoličke Crkve proizveli su »judeoliberalizam i njegova štampa«. Njihovo pisanje posreduje u javnost protucrkvene ideje, »obara crkveni auktoritet i širi najveću nesreću i zabludu«. Liberalne novine nemaju lijepe riječi za bilo što kršćansko, pa ni za humanitarna nastojanja, prešućuju događanja koja bi mogla biti korisna za »katoličku stvar«, proizvode ozračje u kojem ne mogu biti prihvaćene kršćanske inicijative, a neke od njih su i »otvoreni neprijatelji vjere i staleža svećeničkoga«.⁴⁵

³⁹ A. St., »Da li nam mladež napreduje«, na p. 256; ***, »Svećana skupština katoličkoga školskoga društva«, *KŠ* 4/22 (1900), pp. 365–367, na p. 365.

⁴⁰ ***, »Je li je klerikalizam neprijatelj školstva?«, *KŠ* 3/5 (1899), p. 83; Žarko Mladežić, »Najnovija se dramska literatura...«, *KŠ* 1/9 (1897), pp. 144–145.

⁴¹ Josip Marić, »Obrazovanje čovječnosti u nečovječnosti«, *KŠ* 17/1 (1913), pp. 8–10, na p. 10; ***, »Slobodnu školu zatvorili«, *KŠ* 3–12/12–15 (1909), p. 240; Vicko Dobrić, »Uzgoj, vjera i moral«, *KŠ* 5/17 (1901), pp. 263–266, na p. 264.

⁴² ***, »Katolička školska skupština [u Austriji]«, *KŠ* 2/8 (1898), pp. 134–136, na p. 136; Dobrić, »Uzgoj, vjera i moral«, na p. 264; Stjepan Butura, »O čitanju knjiga«, *KŠ* 2/0 (1898), pp. 339–344, na p. 343.

⁴³ A. J., »Riječ o našim književnim prilikama«, *KŠ* 1/15 (1897), pp. 233–236; 1/16 (1897), pp. 249–252, na p. 236.

⁴⁴ ***, »Dr. J. Andrić: Sunčani vinograd«, *KŠ* 48/3–4 (1944), pp. 57–58, na p. 58.

⁴⁵ ***, »Vjeronauk u austrijskim realkama«, *KŠ* 2/3 (1898), pp. 47–48, p. 47; ***, »Duhovne vježbe za učitelje«, *KŠ* 3/18 (1899), pp. 294–295, na p. 194; P., »Skupština katoličkog

2. Liberalizam i društvo

2.1. Liberalizam – propast naroda

»Liberalizam [je] društvu ljudskom pogibeljan, pače po nj poguban«, piše Marić⁴⁶ a to mišljenje imaju i drugi suradnici u časopisu tvrdeći kako »liberalizam nije ni jednomu narodu pomogao« nego mu je »na zator«. Na to ukazuju depopulacija stanovništva, porast broja nezakonite djece i broja rastava, porast stope kriminaliteta (posebno među mladima), broja osuđenih na smrt, doživotnu ili višegodišnju robiju. Sve su to »plodovi bezvjerskog odgoja« tvrdi se i zato što se tri puta više delikvenata izjasnilo kao »bezvjerci i drugi 'liberalci'« nego li kao vjernici.⁴⁷ Vudy piše: »Bezvjerje i razuzdanost naroda uništuje sve, a sije [ih] u narodu socijalizam, liberalizam, komunizam, nihilizam, anarhizam; a ovakav razvratni živalj potkapa svaku vlast, svaku državnu uredbu i dovodi do rasula i propasti.«⁴⁸

Pogibeljni su po domovinu i vjeru različiti neprijatelji koji se podižu »sa zapada i u raznim oblicima tvorbi ljudskoga uma« i koji »u bezvjerju traže sreću i spas hrvatskoga naroda i slobodu tužne otadžbine«. Liberalno nastrojenim pojedincima mržnja prema vjeri zatomila je ljubav prema domovini, oni su anacionalni i druge nastoje učiniti takvima.⁴⁹ »Sve, što diže patriotizam, zapostavlja se u bezvjerskim učiteljskim školama, a što smjera na razorenje države, ističe se i goji <...>«. ⁵⁰ Prije I. svjetskog rata pojavljuje se zanimljiva i jedinstvena

---

učiteljstva u Austriji«, *KŠ* 2/18 (1898), pp. 297–298, na p. 297; ***, »Novi dječji azil«, *KŠ* 5/22 (1901), p. 355; ***, »Lijep izgled«, *KŠ* 40/8–9 (1936), p. 138; ***, »Izvjestaj o konstituirajućoj skupštini hrvatskoga katoličkog katehetskoga društva obdržavanoj[!] dne 31. siječnja 1907.«, *KŠ* 11/3 (1907), pp. 45–47, na p. 46.

⁴⁶ Marić, »Čovjekoljublje«, na p. 280.

⁴⁷ ***, »Šolska matica«, *KŠ* 3/24 (1899), pp. 401–402, na p. 402; —ć—, »Dopis«, *KŠ* 2/5 (1898), pp. 76–78, na p. 76; ***, »Brojevi govore«, *KŠ* 10/20 (1906), p. 335; Uredništvo »Kršćanske škole«, »Redovna godišnja skupština društva srednjošk. profesora u Zagrebu«, *KŠ* 22/6–7 (1918), pp. 120–123, na p. 123; ***, »Plodovi kršćanske i protukršćanske škole«, *KŠ* 23/9–10 (1920), p. 62; ***, »Škole i kazne mladeži«, *KŠ* 6/12 (1902), p. 199.

⁴⁸ Š. V. y., [Šime Vudy], »Molitva u školi«, *KŠ* 1/18 (1897), pp. 293–294, na p. 294; Marić, »Vjera kao temelj morala«, na p. 220; ***, »Et nunc...«, *KŠ* 4/15 (1900), pp. 246–248, na p. 246.

⁴⁹ M. S., »Hrvatska straža'«, na p. 118; Josip Marić, »S vjerom nestaje poštenja«, *KŠ* 11/2 (1907), pp. 25–27, na p. 26; ***, »Jača je mržnja od ljubavi kod t. zv. liberalnoga jugoslavenskoga učiteljstva«, *KŠ* 24/1–2 (1921), pp. 13–14, na p. 13; ***, »Treća skupština katol. učitelja u Beču«, na p. 179; ***, »A. M. Slomšek, knez i biskup lavantinski, prvi slovenski pedagog«, *KŠ* 4/21 (1900), pp. 337–341, na p. 340; Sertić, »Treći katehetski kongres u Đakovu [1938.]«, na p. 96; Kornfeind, »IV. katehetski kongres u Sarajevu«, na p. 100.

⁵⁰ P., »Društvo za izobrazbu katoličkih učitelja u Beču«, *KŠ* 3/23 (1899), pp. 382–383, na p. 382.

konstatacija kako se narod mora »boriti protiv neslavenske liberalne struje«.⁵¹ Poslije I. svjetskog rata se uz ostalo piše: »Ali mi moramo radi nac. jedinstva nivelirati hrvatsku kulturu sa srbijanskom na svim područjima, naročito na vjerskom, prem (ne: jer) je katolicizam silna potpora hrvatskoj misli.«⁵²

Liberalno načelo »slobode bez ikakvoga veza« čini da od »idealne narodne uzdanice [mladeži] postaju narodne izdajice, kruhoborci, kojim je dom i rod trbuh njihov«.

Takva mladež je »na teret i propast i onako bijednoga hrv. naroda«. Nižu se lamentacije: »Tužna Hrvatska polag ovakove djece! Zar će domovina naša imati kakove koristi od ljudi tako niska, prosta i bahata karaktera?«

Ratislav dvoumi o tom: »Hoće li ovakvi obnavljatelji i graditelji moći riješiti pitanje o uzgoju, o bijedi radnika, o t. zv. oslobođenju žena ili toliko spominjanog emancipaciji?«.⁵³ Mladež se ne truže samo putem liberalnih tiskovina nego i u kazalištu za koje »zemlja godimice žrtvuje lijepu svotu novaca« dok se tamo izvode djela stranih autora, dekadentni, liberalni, pornografski i slični sadržaji. Ističe se kako su Hrvati pretežno katolički narod, pa bi u tom smislu »trebalo da mu se mladež katolički uzgaja – u duhu katoličke vjere i njezinih načela.«⁵⁴

2.2. Liberalizam i socijalne proturječnosti

Na nekoliko mjesta u časopisu suradnici dovode u svezu liberalizam i socijalne proturječnosti. »Liberalizam«, piše neki autor, »čovjeku tobože daje prividno veliku slobodu, a tamo ga skućuje u jaram kapitala i nemorala, te čini zločincem«.⁵⁵ Marić piše »najgadnija sebičnost, nikad sita lakomost zaodjenuš se u liberalno odijelo, da lakše mogu piti muku i krv bližnjega svoga«.⁵⁶ Drugdje se upućuje na industrijski napredak: »Diže se industrija i trgovina, ali se u isto vrijeme zgrće kapital u ruke pojedinaca. Konkurencija slabi malog obrtnika. Cehovi propadaju. Slobodna pogodba učinila je od radnika robu, koju kapitalista po svojoj volji izrabljuje u svoju korist i povećava svoj kapital.«⁵⁷

⁵¹ ***, »'Slomšekova zveza'«, *KŠ* 4/16 (1900), p. 271; *KŠ* 4/17 (1900), pp. 286–287, na p. 271.

⁵² Uredništvo, »Opet 'UJU'«, *KŠ* 32/1–2 (1929), pp. 4–6, na p. 5.

⁵³ Ratislav, »Djevojka kao učiteljica u današnjem društvu«, *KŠ* 6/10 (1902), pp. 145–147; ***, »Učiteljica i socijalno pitanje«, *KŠ* 2/6 (1998), pp. 106–110, na p. 107; A. St., »Da li nam mladež napreduje«, na p. 238; Messner, »Zašto ima toliko zločeste djece?«, na p. 186; Odbor hrvatskog katoličkog društva »Hrvatska« u Beču, »Hrvatskim abiturijentima«, *KŠ* 10/16 (1906), pp. 271–272; Ante Petrovoselski, »Religija u obitelji«, *KŠ* 6/8 (1901), pp. 120–122, na p. 122.

⁵⁴ ***, »Trebalo li Hrvatska takve prosvjete?«, na p. 277; ***, »Šolska matica«, na p. 402.

⁵⁵ —ć—, »Dopis«, na p. 77.

⁵⁶ Marić, »Čovjekoljublje«, na p. 279.

⁵⁷ Sertić, »Kateheza o temi: Kršćanstvo i ropstvo«, na p. 124.

U liberalnom okružju nestaje srednjeg sloja stanovništva, liberalizam ne ide za ublažavanjem socijalnog pitanja »nego [ga] još povećava i umnožaje, jer zgrće bogatstvo i imutak u ruke tek nekolicine, a velika masa ostaje tada bez sredstava, da pomaže bližnjega svoga«. ⁵⁸ Podsjeća se na ono što se dogodilo kad su liberali 70-tih god. 19. st. u Hrvatskoj donijeli zakon o zadrugama: tisuće i tisuće obitelji osiromašilo je i ostavilo zemlju koju je kupio »tuđin«. ⁵⁹ Za socijalne neprilike suradnici optužuju i »novo-pogansku liberalnu školu« te se konstatira: »Društvo ljudsko ide natrag a ne naprijed — očevidno ne ide pravim putem, koj vodi do vremenitog i vječnog blagostanja«. ⁶⁰

Uzrok socijalnih nevolja jest isključivo liberalni gospodarstveni sustav: »Da liberalizam nije pseudoliberalizam <...> socijalno bi pitanje bilo brzo riješeno, društvenoga bi zla za čas nestalo«. Ovako, tvrdi se: »Radnici bi mogli još dugo čekati, dok bi se sviđjelo liberalnim strankama da im dadu ono pravo, što ih ide.« Postavlja se pitanje tim strankama: »Gdje je pravedno dijeljenje poreza? <...> Gdje je ograničenje burzovnih špekulacija i prijevara, dokinuće pogubnoga upliva kapitalizma, poboljšanje poljodjelskih, obrtničkih i radničkih prilika?«. ⁶¹ U takvom društvenom okružju zanimljiv počinje biti socijalizam: »Ta nema nauke, koja tako znade zamamljiva biti za radnika, kao socijalistična, koja obećaje raj svakome radniku, ako pristupi k socijalistima i pomogne propagandu, koja želi srušiti sadanji poredak i zamijeniti drugim«. ⁶² Pojedini autori zastupaju mišljenje kako je potrebno »<...> razumno urediti djelovanje kapitala tako, da ne zlorabi radnih sila i to pod nadzorom nepristrane države, te obrtnih, industrijalnih i gospodarstvenih zadruga«. ⁶³

⁵⁸ Josip Marić, »Sućut«, *KŠ* 10/16 (1906), pp. 264–267, na p. 266–267; Josip Marić, »Vjera u drugi život ili ateizam«, *KŠ* 14/13–14 (1911), pp. 193–198, na p. 196.

⁵⁹ Marić, »Vjera kao temelj morala«, na p. 35; ***, »Posljedica liberalnih načela«, *KŠ* 2/14 (1898), pp. 235–236.

⁶⁰ M. S., »Staropoganska i novopoganska pedagogija«, *KŠ* 1/9 (1897), pp. 129–132, na p. 132; A. S., »Ne živi školnik o samom kruhu«, *KŠ*, 8/6 (1904), pp. 88–90, na p. 90.

⁶¹ Marić, »Vjera kao temelj morala«, na p. 242; Sertić, »Kateheza o temi: Kršćanstvo i ropstvo«, na p. 126; V. Kathrein, »Od ateizma k anarhizmu«, *KŠ* 11/7 (1907), pp. 106–109, na p. 107; Matija Seigerschmied, »II. Praktični socijalni tečaj u Beču«, *KŠ* 3/17 (1899), pp. 269–272, na p. 272; 3/18 (1899), pp. 289–292, na p. 290

⁶² Ante Messner, »O nauku vjere u šegrtskoj školi«, *KŠ* 2–12/11–12 (1908), pp. 163–168, na p. 165.

⁶³ M. Seigerschmied, »II. Praktični socijalni tečaj u Beču«, *KŠ* 3/15 (1899), pp. 241–243, na p. 242.

2.3. Liberalizam i školstvo

Suodnos liberalizma i škole važna je sastavnica časopisa *Kršćanska škola*. Barem trećina svih napisa vezanih uz liberalizam tiče se upravo škole. U ovom odsjeku nalazi se tek sukus najvažnijih tvrdnji o toj temi. Obzirom da se eto liberalizam »i u školu znao uvući i dosta razvratno na užtrb vjere djelovati« konstatira se kako »<...> sve više [katoličkih škola] liberalna ruka ukida i pod državnu vlast spravlja«. Zastupnici deeklezijalizacije škola, najčešće označeni kao »liberalci« nastojali su – kako stoji u časopisu – »osumnjičiti prijašnje konfesionalne škole« ili putem državnog aparata otvoriti nove škole. Smatra se kako je njihov cilj »školu posvema otuđiti vjeri«. ⁶⁴ Na pitanje: Je li je klerikalizam neprijatelj školstva? odgovara se: »Liberalci i Židovi na ovo će pitanje svakako jednoglasno odgovoriti jesno« te na brnskoj učiteljskoj konferenciji: »Ne treba u školi molitve, svećenika, katekizma. Od kršćana želimo načiniti ljude! Mi smo slobodni, to je prava prosvjeta.« Pripadnici »liberalnoga i socijal-demokratskoga tabora« pod slobodom razumijevaju »odjeljenje škole od svakoga vjerskoga upliva i djelovanje u prilog liberalne stranke«. ⁶⁵

Suradnici u časopisu su uvjereni kako »duh današnje škole i moderne nastave <...> imade gotovo sasvim liberalni karakter«, te svi do jednog tvrde kako liberalizam vodi školu u propast. Škola koja podučava »nezdravu lažljivu nauku, <...> liberalnu otrovnu kaljužinu, upropašćuje mladež, a po njoj i narod«, ona je »nedovoljna za obuku, još nedovoljnija za uzgoj«, bez neke vrijednosne osnove oko koje bi se organizirala nastava. ⁶⁶ Na pitanje: »Tko je glavni neprijatelj škole?« Odgovor je ovaj: 1. bezvjerska škola, 2. židovsko novinstvo, 3. bezvjersko učiteljstvo t. zv. 'mladi'. ⁶⁷ Konstatira se kako najučinkovitija borba u školi protiv »framasona, laži-liberala, socijal-demokrata u svim njihovim formama« nije u učenosti »<...> nego više u značajnosti, u čestitosti, u zreлом shvatanju socijalnih odnošaja. Tu nas imadu voditi načela,

⁶⁴ Spasoje Fabris, »Opravdanost psihološke metode za pučku školu«, *KŠ* 4–13/3–4 (1910), pp. 19–23, na p. 20; Š. V...y. [Šime Vudy] (1897). Dopis. U zgodan čas«, *KŠ* 1/6 (1897), pp. 93–94, na p. 93; Mile, »Da se iskreno porazgovorimo!«, *KŠ* 6/16 (1901), pp. 249–252, na p. 252; A. St., »Da li nam mladež napreduje«, na p. 256; ***, »Bezvjerske škole«, *KŠ* 3/2 (1899), p. 32.

⁶⁵ ***, »'Slomšekova zveza'«, p. 271; ***, »Vorarlberg. Skupština katoličkih učitelja«, *KŠ* 3/16 (1899), pp. 263–264, na p. 263; ***, »Je li je klerikalizam neprijatelj školstva?«, p. 83.

⁶⁶ Oberški, »Religiozna psihoza današnje srednjoškolske mladeži«, na p. 7; Mate Dvornik, »Veleštovana gospodo...«, *KŠ* 1/0 (1897), pp. 6–12, na p. 11; ***, »Moderna škola«, *KŠ* 4/21 (1900), p. 352; ***, »Katolička školska skupština [u Austriji]«, na p. 136; Ivan Škrebilin, »Pedagoški rad Msgra dra Frana Barca«, *KŠ* 45/1–2 (1941), pp. 11–16, na p. 13.

⁶⁷ P., »Društvo za izobrazbu katoličkih učitelja u Beču«, na p. 383.

jer čovjek bez načela ne može biti značajan. A da značaj bude valjan, moraju načela biti kršćanska«. ⁶⁸

2.4. Liberalizam i učiteljstvo

Prema mišljenju autora u časopisu *Kršćanska škola*, liberalni školski zakon iz 19. st. (koji je crkvi oduzeo nadzor nad školama) prouzročio je to da se učiteljstvo uključilo u politiku i da se među učiteljstvom proširila socijaldemokracija: »Na žalost takve su se nihilističke, socijaldemokratske i liberalne tendencije ukorijenile među modernim učiteljstvom«. ⁶⁹ Konstatira se da su se učitelji pridružili protuvjerskim hajkama i »među narodom [šire] liberalna načela. Liberalnim duhom odišu i njihovi strukovni listovi. To su »anarhiste i atheiste« a njihova moderna pedagogija tek implementacija liberalnih načela u odgoj. ⁷⁰

Dok austrijski učiteljski savez izvješćuje kako je liberalno usmjereno učiteljstvo znatno brojnije nego li ono tradicionalno, među hrvatskim učiteljstvom još uvijek nije »... prevladao liberalizam, ali nam se prijeti sa svih strana«, piše Vudy 1897. god. ⁷¹ Ipak, desetak godina poslije učitelji u Hrvatskoj su na skupštini zahtijevali da pedagoški nadzornici trebaju biti »najinteligentniji praktični učitelji, prvaci učiteljstva, slobodoumni i napredni duhovi a protivnici birokratizma, klerikalizma, bez političkih tendencija, slobodni od svakoga pak i od vladinog pritiska«. Oberški u međuraću konstatira kako je pretežni dio mladih nastavnika zadahnut liberalnim nazorima o svijetu, ili barem vjerskim indiferentizmom. ⁷² Uz prijedlog da se u Zaboku otvori učiteljska škola naglašava se važnost doticaja učitelja s narodom jer: »U velikim mjestima poprime makar i nesvesno mladi učitelji kojekakove pogubne ideje i naopaki životni nazor. Kad takovi dolaze na selo, mjesto da budu prosvietitelji i usrećitelji svog naroda, budu mu više na štetu nego li na korist. Bolje je, da polaze u život s užim duševnim horizontom, nego li uobraženi, s razvratnim internacionalnim i liberalnim doktrinama«. ⁷³

⁶⁸ I. B., »Marijine kongregacije«, *KŠ* 2/24 (1898), pp. 402–403.

⁶⁹ P., »Društvo za izobrazbu katoličkih učitelja u Beču«, na p. 382.

⁷⁰ ***, »Treća skupština katol. učitelja u Beču«, na p. 179; ***, »Knez-biskup Dr. A. B. Jeglič o školi i učiteljstvu«, *KŠ* 4/2 (1900), pp. 36–37, na p. 37; P., »Katolička školska skupština«, *KŠ* 2/22 (1898), pp. 363–364, na p. 364; Matija Seigerschmied, »Socijaliste i nauka vjere u školi«, *KŠ* 1/11 (1897), pp. 165–167, p. 165.

⁷¹ V...y., Š. [Vudy, Šime] »U zgodan čas«, *KŠ* 1/6 (1897), pp. 93–94, na p. 93; ***, »Katoličko učiteljstvo«, *KŠ* 3/8 (1899), p. 135.

⁷² Oberški, »Religiozna psihoza današnje srednjoškolske mladeži«, na p. 7; ***, »Vijest i bilješke«, *KŠ* 3–12/12–15 (1909), pp. 197–200, na p. 198

⁷³ V. D., »[Izgradnja škole u Zaboku]«, *KŠ* 47/1–2 (1944), pp. ?.

2.5. Liberalizam i mladež

Po mišljenju suradnika u *Kršćanskoj školi* liberalizam kvari mladež i moralno je uništava, čini je anacionalnim, materijalističkom: »Nikada nije bilo toliko patoloških pojava kod omladine (neurastenija, oćutljivost, teški odgojni rad, pa i njemački rasizam živi iz emocionalnosti) kao danas«. Iako i liberali govore o moralu, njihova odgojna načela su »posve kriva, nečista i ubitačna po našu mladež«. Ne čudi stog što se u taboru liberalizma nalazi »bezyjerska, razuzdana i neposlušna« mladež, »dozreli plodovi liberalizma«. ⁷⁴ Ukazano je i na agitiranje među školskom mladeži: »Bezdušni agitatori vuku [obrtničku mladež] u svoje socijalističko kolo«. Snube ih po radionicama, dijele im propagandni materijal. »Čitaju šegrti i novine socijalističke, što im pružaju njihovi pomoćnici. A nema sumnje, da ih se ta nauka jako prima.« ⁷⁵ Smatra se kako »liberalna štampa nastoji svim silama baš srednjoškolsko đaštvo predobiti za svoja protu vjerska načela« tako da je još prije I. svjetskog rata srednjoškolsku mladež zahvatio liberalizam i to po »materijalističkom duhu vremena, bljutavim romanima, bezbožnim liberalnim novinama i brošurama, indiferentističkom društvu, komunalnom smjeru naših škola, <...> odveć liberalnim učiteljima«. ⁷⁶

Ukazuje se na važnost odgojnih nastojanja da se spriječi »pogibao indiferentizma i boljševizma«, utjecaj »laicizacije odgoja na mladež«. Konstatira se kako liberali prosvjeduju protiv inicijativa da se u škole uvedu strože odgojne mjere te podržavaju čak i prilikom učeničkih štrajkova: »Štrajkujući učenici zahtijevali su premještanje profesora, slobodoumni disciplinski red, novu naprednu metodu predavanja itd.« Učenicima je naime bilo zabranjeno članstvo u političkim organizacijama, posjećivanje gostionica i kavana te kazališta, izuzev učenika viših razreda, te striktno vršenje nekih religioznih dužnosti. Kršenje tih odredaba gotovo se niti nije sankcioniralo izuzev u slučajevima većih skandala. Učenici su imali trajnu potporu liberalnih krugova kod zahtjeva da se ukine obveza pohađanja nekih religioznih čina. ⁷⁷ U međuraću Oberški konstatira

⁷⁴ Sertić, »Treći katehetski kongres u Đakovu [1938.]«, na p. 96; Kornfeind, »IV. katehetski kongres u Sarajevu«, na p. 100; S. V., »Disciplina u kući i u školi«, *KŠ* 2/? (1898), pp. 73–75, na p. 74; ***, »Istraga protiv srednjoškolaca«, *KŠ* 3/6 (1899), p. 102; Tuin-lin, »Dopis. Peking, 15. oktobra 1899«, *KŠ* 3/23 (1899), pp. 375–376, na p. 376.

⁷⁵ Messner, »O nauku vjere u šegrtskoj školi«, na p. 165; Ante Messner, »O šegrtima«, *KŠ* 2–12/9–10 (1907), pp. 131–134, na p. 134; ***, »Bečki katehetski savez«, *KŠ* 8/10 (1904), pp. 159–160, na p. 159.

⁷⁶ Kornfeind, »Problemi profanih disciplina kod vjeronauka«, na p. 39; Barac, »Naučna osnova za nauku vjere u srednjim školama«, na p. 299; Alaupović, »Blagdani – školski praznici«, *KŠ* 25/1–3 (1922), pp. 1–9, na pp. 5–8.

⁷⁷ ***, »Đački 'štrajk'«, *KŠ* 16/4 (1912), pp. 99–107, na p. 102; Štrajk učenika u Austriji je politički motiviran: ***, »Đački štrajkovi u Austriji«, *KŠ* 16/4 (1912), p. 126; Janko Oberški,

kako je moderna mladež usvojila liberalni duh te je »u pretežnoj većini duboko zaražena općenitom bolešću današnjega vremena, duhom indiferentizma, senzualizma i materijalizma«. Tom su doprinijela i kulturno-odgojna (sokolska i orlovska) udruženja za koja se tvrdi da promoviraju slobodoumna stanovišta.⁷⁸

S druge strane, Oberški piše o češkoj mladeži, inače »nadaleko poznatoj sa svoga liberalizma«, koja pošto u liberalizmu nije našla duhovno zadovoljstvo okrenula se »kršćanskom katoličkom duhu uzgoja, dok je u taboru liberalizma ostala tek moralno već propala mladež«,⁷⁹ što je vjerojatno pokušaj da se javno mnijenje preusmjeri ukazivanjem na neke poželjne prakse.

2.6. Liberalizam i odgoj

Neki suradnici u časopisu *Kršćanska škola* konstatiraju kako se i u hrvatske obitelji »uvukao liberalni duh našeg vremena«, što znači da »stara, prokušana i izvrsna uzgojna načela, nemaju danas u premnogim obiteljima više vrijednosti«. ⁸⁰ Oberški sažima »uspjehe« liberalnog odgoja: »<...> da se smjerovi modernih naturalističko-evolucionističkih pedagoga sve više cijepaju, gube u maglovitim, nejasnim i skroz divergentnim ciljevima, a u praksi nisu podobni uzgojiti izrazito opredijeljene karaktere. To nažalost najbolje vidimo promatrajući prosječni mentalitet današnje školske omladine, koja se nalazi u potpunoj neorientiranosti s obzirom na životno gledanje, a u praksi skroz je nastrojena materijalistički i egoistički«. ⁸¹ Moderni liberalizam otima mladeži načela, a onda im daje »lakoumnost, prostaštvo i raspuštenost« ili eventualno »šport, gimnastiku, turistiku, skautizam, trezvenjačku organizaciju, pooštrenje disciplinskih propisa, literarna, prosvjetnoodgojna, glazbena, pjevačka i slična đačka udruženja«. Država može uvesti vanjsku disciplinu ali ne može odgajati.⁸²

»Katehetske konferencije«, *KŠ* 37/3 (1933), pp. 37–38; ***, »Rad katehetskih konferencija«, *KŠ* 37/7 (1933), pp. 97–101; Dr. J., »Profesor kateheta Pavao Butorac – kotorski biskup«, *KŠ* 42/1–2 (1938), pp. 1–2, na p. 1; ***, »Tri značajne rezolucije«, *KŠ* 38/7–8 (1934), pp. 119–120; ***, »Pooštreni školski zapt«, *KŠ* 2/9 (1898), p. 150; ***, »Slobodoumni učitelji za kazan«, *KŠ* 9/6 (1905), p. 96; Ti-un-lin, »Peking, mjeseca junija 1898.«, *KŠ* 2/14 (1898), pp. 232–233, na p. 232; 3/23 (1898), pp. 375–376, na p. 376; ***, »'Nastavni vjesnik'«, *KŠ* 14/19–20 (1911), pp. 315–316, na p. 316; Alaupović, »Blagdani – školski praznici«, na pp. 5–8.

⁷⁸ Janko Oberški, »O 200-godišnjici kanonizacije sv. Alojzija i Stanislava Kostke«, *KŠ* 29/3–4 (1926), pp. 25–31, na p. 26; Janko Oberški, »Lijek proti bolesnoj religijoznoj psihozi mladeži«, *KŠ* 27/3–4 (1924), pp. 28–34, na p. 31; Kniewald, »Dušobrižnik i školska omladina«, na p. 34.

⁷⁹ Janko Oberški, »Potreba mističkog produblivanja katolicizma kod srednjoškolske omladine«, *KŠ* 28/1–2 (1925), pp. 4–9, na p. 8.

⁸⁰ A. St., »Da li nam mladež napreduje«, na p. 239.

⁸¹ ***, »Dosadašnji uspjesi 'liberalnoga' uzgoja«, *KŠ* 37/10 (1933), p. 158.

⁸² Oberški, »Lijek proti bolesnoj religijoznoj psihozi mladeži«, na p. 29; A. St., »Da li nam mladež napreduje«, na p. 258.

Suradnici časopisa ističu kako je »nesreća tko slobodoumne roditelje ima, i ako ga se tako odgoji«. Dok ističu prednosti vjerskog odgoja, suradnici u časopisu ukazuju na to da »liberalizam i socijalizam upravo radi, da se pojave zla odgoja sve više množe«. Odgoj bi trebao biti vjerski i narodni, a on to u školama nije, a pogotovo ne u gimnazijama: »Liberalizam je prekinuo savez između gimnazije i crkve, te je gimnaziju predao državi. Država nit je zvana, nit podobna da uzgaja«. ⁸³ Grašovec piše kako pod utjecajem liberalnih ideja stupaju u život »legije mladih ljudi, egoista, koji posve bezobzirno razaraju i truju narodni organizam«. Dijete odgojeno na »liberalni način« postaje »tiran ne samo, slugama i sluškinjama, već i vlastitim roditeljima«. Otud suradnici u časopisu preporučuju da se od »hrvatskoga naroda odbaci razorni liberalni bezvjersko-komunistički odgoj omladine, koji prijeti razaranjem kulturnih tekovina ne samo Europi, nego i cijelom svijetu«. ⁸⁴

3. Liberalizam i kršćanstvo

3.1. Liberalizam zazire od kršćanstva

Suradnici časopisa *Kršćanska škola* konstatiraju kako liberalizam možda »hoće da usreći rod ljudski na toj zemlji«, ali problem vide u tom što svoju namjeru liberalizam hoće ostvariti »bez obzira na Boga i crkvu«. Prevladava mišljenje kako liberalizam zazire od kršćanstva i gaji prema njemu »ubitačne predrasude«, promatra kršćane kao natražnjake koji se plaše slobodne nauke, koji zaziru od moderne prosvjete, koji odbacuju evoluciju, koji se trude u svijetu zadržati zastarjele moralne nazore. Nisu rijetki suradnici časopisa koji nalaze kako se liberalizam otvoreno bori protiv kršćanstva. Klerikalizam, birokratizam i imperijalizam, reakcionarstvo i natražnjaštvo u znanosti imenovani su od strane nekih liberala kao pravi neprijatelji ljudske slobode, piše Jambreković kritizirajući liberalno shvaćanje religije kao potpore slabim ili oslabljenim ljudskim jedinkama. ⁸⁵ Matić 1942. piše: »Vrlo se često u to doba [prije I. svj. rata] čula krilatica 'liberalizam', zapravo se 'liberalnim' zvalo sve, što je bilo

⁸³ A. K., »Što je nesreća?«, *KŠ* 28/3–4 (1925), p. 47; A. St., »Da li nam mladež napreduje«, na p. 266; ***, »II. austrijski kongres za zaštitu djece«, *KŠ* 17/8 (1913), pp. 129–130, na p. 129; —.—, »Die sozialen Zustände und das Gymnasium«, *KŠ* 3/14 (1899), pp. 228–229, na p. 229.

⁸⁴ Rafael Grašovec, »Novo doba i pedagogika«, *KŠ* 31/3–4 (1928), pp. 25–32, na p. 27; A. St., »Da li nam mladež napreduje«, na p. 239; ***, »Vijesti BKN«, *KŠ* 37/5 (1933), pp. 70–72.

⁸⁵ ***, »Et nunc...«, na p. 246; Matija Seigerschmied, »'Leonova družba' i 'Katoliški obzornik'«, *KŠ* 1/11 (1897), pp. 175–178; ***, »'Naša djeca'. Pripovijetka za mlade djevojke. Napisala Jagoda Truhelka«, *KŠ* 1/2 (1897), pp. 25–29, na p. 27; Heffler, »Poprsje Ivana Filipovića«, na p. 297; ***, »Vjeronauk u višoj realci«, *KŠ* 2/6 (1898), p. 95; Ladislav Jambreković, »Slobodna škola«, na p. 156.

protiv katoličke crkve.«⁸⁶ Liberalizam jest borba protiv vjere u kontinuitetu od početka ljudske povijesti tvrdi se u časopisu i na taj način liberalizmu se pridaje metafizička dimenzija. U očima suradnika *Kršćanske škole* agresivnost liberalizma izraz je dublje borbe između Zla i Dobra a nasilno nametanje liberalnih ideja hrvatskom, eminentno kršćanskom narodu, samo je potvrda tog nadzemaljskog okršaja.⁸⁷

Borba liberalizma i kršćanstva se »sve više zaoštava i širi na najrazličitija područja znanosti, umjetnosti, pučke prosvjete, obiteljskog života, zakonodavstva itd.« Na meti »slobodoumnika i bezvjeraca« jesu škole: »<...> mi smatramo vjersku obuku nepotrebnom, mi ne želimo doći pod gospodstvo crkve, koja je ljudstvu toliko jada zadala; mi hoćemo, da budemo muževi, a ne sluge, mi gledamo spas u slobodi i napretku <...>«. U školama treba podučavati samo »t. zv. 'svjetovni moral', koji se osniva na pukim načelima razuma«, katekizam treba isključiti iz škole i odgoja.⁸⁸ Eklatantni primjer djelovanja liberala protiv katoličkih udruženja jesu aktivnosti oko zabrane đачkih udruženja, tzv. Marijinih kongregacija. Na primjeru ovih udruženja autori žele pokazati »kako je svjesno zamišljena, i kako se nepomirljivo vodi borba za potpunu emancipaciju školskog obrazovanja i odgoja od vjerskog upliva« dok su istovremeno u srednjim i osnovnim školama u Hrvatskoj djelovala »slobodoumna i komunistička đачka udruženja«.⁸⁹

Pretpostavlja se da su se suradnici u časopisu *Kršćanska škola* u procjeni liberalizma nadahnjivali na početku članka spomenutim, a onda i drugim papirskim pismima. Npr. urednik *Kršćanske škole* Ladislav Jambrečević piše da se u enciklici Lava XIII. o slobodi (*Libertas praestantissimum*, 1888.) »razlaže narav i dostojanstvo ljudske slobode i daje naputke, kako ćemo se obraniti od zlorabe te slobode, koju propovijeda liberalizam«.⁹⁰

⁸⁶ Matić, »Japan traži vjeru«, na p. 145.

⁸⁷ Matija Seigerschmied, »'Leonova družba' i 'Katoliški obzornik'«, pp. 175–178; ***, »'Novo doba'. List sjedinjene hrvatske, srpske i slovenačke omladine za književnost, politiku i socijalna pitanja«, *KŠ* 1/24 (1897), p. 423.

⁸⁸ Upravni odbor HKKD, »Prvi hrvatsko-slovenski pedagoško-katehetski tečaj u Zagrebu«, na p. 162; Uredništvo »Kršćanske škole«, »+Dr. Antun Mahnić«, p. 51; ***, »Vjeronauk u višoj realci«, p. 95; ***, »I sami bezvjeraci traže obuku vjersku«, *KŠ* 2/5 (1898), pp. 79–80, na p. 80.

⁸⁹ Janko Oberški, »Školsko-prosvjetna politika i Marijine kongregacije kod nas«, *KŠ* 30/7–8 (1927), pp. 78–83, na p. 79; ***, »Katehetski sastanak«, *KŠ* 23/9–10 (1920), p. 58; ***, »4. katehetski sastanak«, *KŠ* 24/1–2 (1924), p. 12; ***, »Đački štrajkovi u Austriji«, *KŠ* 16/4 (1912), p. 126.

⁹⁰ Ladislav Jambrečević, »Dijamantni jubilej sv. Oca pape Leona XIII.«, *KŠ* 2/2 (1898), pp. 17–22, na p. 18; Spomenuti Lav XIII. se navodno potužio izaslanstvu njemačkih katoličkih učitelja da »imade i on tešku borbu protiv revolucije, liberalizma i herezije«. ***, »Savez katoličkih njemačkih učitelja«, *KŠ* 4/18 (1900), pp. 303–304, na p. 304.

3.2. Što poduzeti protiv širenja liberalizma?

Suradnici u časopisu tvrde kako »liberalni razvijaju velik terorizam« pa se i na drugoj strani nastoji složno istupiti. Preporučuje se organiziranje u učiteljska i đačka udruženja, prosvjetna društva, koordiniranje rada postojećih katoličkih listova, edukacije i drugo. Čitatelji su pozvani ne potpadati pod utjecaj protivničke propagande, ne »ostavljati slobodno polje malobrojnog, ali drskom neprijatelju«, ujediniti se, »visoko podignuti barjak katoličke svijesti u hrvatskom narodu, te listom ustati protiv liberalnih protuvjerskih zakona«. ⁹¹

S istim ciljem ujedinjenja popraćena su događanja oko osnivanja različitih društava kako bi se okupili ljudi »koi hoće podupirat, vjersko-čudoredne, pedagoške i rodoljubne svrhe škole na temeljima katoličkih načela i zastupati materijalne interese učiteljstva«. ⁹² Velika nada se polaže u katolički nastrojene učitelje koji bi trebali spriječiti »da im mladež ne otuđe i ne iskvare nepozvani individui i razorni elementi«. ⁹³ Motivirajuće djeluju opsežna izvješća o sastancima udruženja austrijskih katoličkih učitelja prije I. svj. rata na kojima se redovito diskutiralo i o liberalizmu. ⁹⁴ Osnivane su omladinske organizacije kako se ne bi uzalud trošila energija na »ravnjanje starih grbavih stabala, već na oplemenjivanje mladica, koje upravo izbijaju, da doskora zamijene stabla, što će se neminovno prije ili poslije srušiti«. Preporučuje se povezivanje katoličkih udruženja. ⁹⁵

Ukazuje se na važnost katoličkog tiskovnog društva i katoličkog novinstva. Konstatira se kako u Hrvatskoj postoje listovi koji se bore »oštro s našim 'naprednjacima'« te se dodaje »kako je nužno, da se svi držimo u što užoj svezi, da propagiramo katoličko novinstvo i časopise, a osobito da ne popuštamo nikada protivniku i da otvoreno ispovijedamo svoje uvjerenje«. Svaki katolički savez je pozvan imati svoje tiskovine a članovi »da se što više pretplaćuju i da

⁹¹ *** , »Kongres slavenskih katoličkih pedagoga u Ljubljani«, *KŠ* 17/7 (1913), pp. 101–103, na p. 102; P., »Društvo za izobrazbu katoličkih učitelja u Beču«, na p. 383; Upravni odbor HKKD, »Prvi hrvatsko-slovenski pedagoško-katehetski tečaj u Zagrebu«, na p. 162; P., »Skupština katoličkog učiteljstva u Austriji«, na p. 297; *** , »Vorarlberg. Skupština katoličkih učitelja«, na p. 263; *** , »Stevan Vasin Popović i kaludjerice«, *KŠ* 3/3 (1899), pp. 33–36, na p. 36.

⁹² *** , »'Slomšekova zveza'«, na p. 271, 287.

⁹³ *** , »Prva glavna skupština društva srednjoškolskih profesora«, *KŠ* 8/14 (1904), p. 223.

⁹⁴ J. D., »Dr. Albert Stöckl«, *KŠ* 1/3 (1897), pp. 39–40, na p. 40; *** , »Borba protiv katoličkog učiteljstva«, *KŠ* 2/9 (1898), p. 149. Spomenuti su »Katoličko djetičko društvo« (Zagreb, 1855.–1945.) i »Hrvatski katolički kasino« (Zagreb, od 1905.)

⁹⁵ Uredništvo »Kršćanske škole«, »+Dr. Antun Mahnić«, p. 51; P., »Katoličko školsko društvo«, na p. 357; P., »Skupština katoličkog učiteljstva u Austriji«, na p. 297; P., »Katolička školska skupština«, na p. 364; *** , »Svečana skupština katoličkoga školskoga društva«, na p. 365.

svojim perom pomognu, koji mogu«. ⁹⁶ Npr., skupština Hrvatskog katoličkog katehetskog društva (HKKD) uputila je opaske na uređivačku politiku »Luči«, nakon čega pišu: »Zadnji broj 'Luči', što je izašao pred Uskrs, uređen je prema onim pripomencima: prati i kritizuje pomno rad drugova 'naprednjaka' <...>«. ⁹⁷ Popraćene su i predstavljene knjige koje raskrinkavaju i osporavaju liberalizam, npr. tragedija Jože Debeveca »Liberalizem ali vječni Žid« (1897.) i druge. ⁹⁸

Organizirana su predavanja o aktualnim temama koje se tiču liberalizma i naprednjaštva. HKKD u svoju ponudu uvodi više predavanja »o kojem aktualnom naravoslovnom pitanju« koje će »dati gospodi učesnicima valjano oružje protiv 'slobodoumnika', što se samo nabacuju Neanderthalom, Spyem, Krapinom itd.« Grgeč je u predavanju na skupštini HKNS-a u Zagrebu predstavio »nastranosti, tzv. liberalizma i komunizma u pravom njihovom svijetlu«. ⁹⁹ Prenijeta su svjedočanstva odbacivanja liberalizma od strane nekih poznatih osoba onog doba kao nadvoj. Marije Valerije von Habsburg (1868. – 1924.), neoskolastičkog filozofa i teologa Alberta Stöckla (1823. – 1895.), bečkog gradonačelnika dr. Luegera i drugih, kao i izvještaji o protoliberalnim aktivnostima u svrhu mobiliziranja članova. ¹⁰⁰

Povremenim propitivanjem istomišljenika i ukazivanjem na vlastite nedostatke nastoji se mobilizirati antiliberalne snage, posebno svećenike. Vjerojatno iz tih pobuda i njima (svećenicima) se prigovara da čitaju liberalni tisak, npr. zagrebački časopis »Riječ« »<...> koju drže na svomu svećeničkom stolu nekoji, hvala Bogu malobrojni rkt. svećenici«. Spočitava im se nedovoljan angažman u promoviranju katoličkih nazora u školama, kako kroz način katehiziraja tako i

⁹⁶ Pedagog, »Hrvatski djak«, *KŠ* 11/1 (1907), pp. 5–8; ***, »Prilike katolič. daštva u Češkoj«, *KŠ* 2–12/18 (1908), p. 287; P., »Skupština katoličkog učiteljstva u Austriji«, na p. 297.

⁹⁷ ***, »Luč, list hrvatskoga katoličkoga daštva«, *KŠ* 11/7 (1907), p. 109.

⁹⁸ Seigerschmied, »Leonova družba' i 'Katoliški obzornik'«, pp. 175–178; Matija Seigerschmied, »Jammerbilder oesterreichischer Schulzustände«, *KŠ* 1/14 (1897), p. 231; ***, »Udri popa!«, *KŠ* 24/9–10 (1921), pp. 58–59, na p. 58; ***, »Silab i moderne zablude. Napisao Josip Gunčević. Mostar 1921«, *KŠ* 24/7–8 (1921), p. 47; ***, »Izišla je knjiga dr. Dragutina Kniewalda«, *KŠ* 26/3–4 (1923), p. 77; ***, »Dr. Dragutin Kniewald: Katoličkim djevojkama«, *KŠ* 26/7–8 (1923), pp. 103–104. (poglavlja: »Liberalizam, Liberalni katolicizam«); Dragutin Kniewald, »Novo izdanje 'Katoličkog đaka'«, *KŠ* 29/3–4 (1926), pp. 31–35, na p. 32; ***, »Katolički đak, vjerski vodič i molitvenik, priredio dr. Dragutin Kniewald«, *KŠ* 29/7–8 (1926), pp. 100–101.

⁹⁹ ***, »IV. hrv.-slov. ped.-kateh. tečaj u Đakovu«, *KŠ* 4–13/17–18 (1910), pp. 278–280, na p. 279; ***, »Petar Grgeč: Kršćanstvo, liberalizam i komunizam [predavanje]«, *KŠ* 23/7–8 (1920), pp. 46–47, na p. 47.

¹⁰⁰ ***, »Nadvojvotkinja Marija Valerija i liberalne učiteljice u Beču«, *KŠ* 1/1 (1897), pp. 15–16; J. D., »Dr. Albert Stöckl«, na p. 40; Stj. Č., »Dr. Karlo Lueger«, *KŠ* 4–13/15–16 (1910), pp. 239–242; Mladežić, »Najnovija se dramska literatura...«, pp. 144–145.

kroz nazočnost. Ako se odlučna bitka izgubi: »I onda će biti krivi naprednjaci, liberali, socijalisti, pokretaši, obzoraši i t. d.«¹⁰¹

Barem deklarativno, posebna pozornost se posvećuje radu s mladima. Ukazuje se na »<...> nasrtaje [na mladež], što ih neprijatelji svete crkve katoličke više no ikada naperiše danas na mladež našu, da nju zavedu i katoličkoj crkvi otudje. U razornom svome radu medju mladeži neprijatelj radi kao jedan, pa zato moraju kao jedan raditi i oni, koji su zvani, da mladež privode k crkvi i k Bogu«.¹⁰² Podsjeća se na važnost kućnog odgoja te odgoja u školi. Kao što liberalni profesori ne žale ni truda ni vremena dodatno produbljujući svoju ideologiju u konverzaciji s mladima, tako bi trebalo voditi i katoličko đaštvo.¹⁰³ To podrazumijeva na prikladan način rastumačiti im kršćanski nauk: »<...> da ga ne trebaju čitati po liberalnim novinama, nakažene i popraćene kojekakovim primjedbama«, razjasniti im pitanja »<...> o kojima liberalni svijet stavlja svoje običajne prigovore na temelju evolucionističkih predrasuda <...>«, pomno im »izložiti načela gospodarskog liberalizma i kapitalizma, kao i njima oprečnog marksizma s njegovim fazama, socijalizmom, komunizmom, boljševizmom, te kritiku tih sustava«.¹⁰⁴ Oberški i Kniewald u međuraču pišu članke kroz koje nastoje razjasniti ponašanje mlađih generacija te posredovati odgovarajuće metode u radu s mladima.

4. Kritika temelja liberalizma i liberalne filozofije

Problematiziranje misaonih temelja liberalizma i liberalne filozofije u časopisu *Kršćanska škola* kreće se najčešće u dva smjera: propitivanje liberalističkog modela utemeljenja morala i kritika liberalne države kao *état athée*. Druge teme (npr. pitanja slobode volje i slobode savjesti, odnosa mozga i duše,

¹⁰¹ ***, »Zagrebačka 'Riječ'«, *KŠ* 31/7–8 (1928), pp. 95–96; ***, »Pogibao za nauk vjere u školi«, *KŠ* 18/1 (1914), pp. 12–13, na p. 13.

¹⁰² Ivan Krapac, »Hrvatsko katoličko katehetsko društvo u Zagrebu. Preporuka nadbiskupske duhovne oblasti«, *KŠ* 11/3 (1907), pp. 33–34, na p. 33.

¹⁰³ ***, »Iz života za život. Pjesmice i crtice za mlade priredio Ante Špoljar prof. sam. preparandije. Zagreb 1904.«, *KŠ* 8/7 (1904), pp. 109–110, na p. 109; D. Gudek, »Prvi dan V. pedag.-katehetskog tečaja«, *KŠ* 16/1 (1912), pp. 21–27, na p. 25.

¹⁰⁴ Kniewald, »Dušobrižnik i školska omladina«, na p. 37; Gudek, »Prvi dan V. pedag.-katehetskog tečaja«, na p. 24; Janko Oberški, »Primjena tekovina etnološko-religijske znanosti u srednjim školama«, *KŠ* 26/9–10 (1923), pp. 109–112, na p. 111; ***, »Kršćanski Nauk. Knjiga II. Zapovijedi. Sastavljena za IV. i V. razred osnovnih škola«, *KŠ* 38/7–8 (1934), pp. 122–123; ***, »III. Redovita glavna skupština Katehetskog otsjeka BKN«, *KŠ* 40/8–9 (1936), pp. 109–114, na p. 109; Krsto Stošić, »Vjeronauk i škola rada«, *KŠ* 37/2 (1933), pp. 22–27, na p. 24.

čovjeka i životinje, slučaja i providnosti pa i pitanja odnosa moralnog i naravnog zakona)¹⁰⁵ u kontekstu liberalizma jedva da su dotaknute.

4.1. *Problematiziranje liberalističkog utemeljenja morala*

Nastojanja da se moral utemelji neovisno od religije – što jest ključni prigovor liberalizmu svih suradnika u časopisu – javlja se po nekima već u humanizmu¹⁰⁶ dok većina suradnika prosvjetiteljstvo označava kao misaono razdoblje u kojem je afirmiran autonomni moral.¹⁰⁷ Lasman piše: »Zasade je autonomnog morala prvi sveo u sistem i znanstveno ih obradio njemački filozof Kant, koji traži, da si sam čovjek, kao potpuno neovisno biće, određuje norme za život. Po njegovu, ne mora imati moral nikakvo uporište u religiji.«¹⁰⁸ Suradnici u časopisu zastupaju tom oprečno mišljenje tvrdeći kako od vjere neovisan moral kojim ravna tek ljudski razum nije dostatan za vršenje bilo pravnih, bilo ćudorednih dužnosti.¹⁰⁹ Lasman je izričit: »razum i čuvstvovanje pojedinca jednako kao i zajednica ljudi potpuno [su] nepouzdan vođ u normiranju etičnih zasada«. Razum mora imati neki viši ideal da bi živio kreposno, jer razum niti inače nema snage oduprijeti se strastima koje njime gospodare: »Naravni moral propovijeda bez sumnje mnogo lijepih i plemenitih zasada <...> ali kad to valja u životu provesti, kad provođenje toga ište i žrtava, onda su preslabi oni razlozi, koje može čovjek iznijeti, da ih preporuči i tu se ištu daleko jači i uspješniji razlozi.«¹¹⁰ A Marić izvodi ovaj zaključak: »Kad bi sam razum bio dostatan, da čovjek postane i ostane pošten, kad bi sama obrazovanost bila kadra uzdržati čovjeka u poštenju, onda bi po logici zaključujući, najpošteniji bili oni, koji su najinteligentniji, a to ne stoji <...>«. ¹¹¹ Oberški, osvjedočen o istom, piše: »Apsolutno ne može biti nepomične osnovke za etičko i moralno življenje, ako se ne upire kao na Arhimedovu točku na ideal apsolutne i transcendentne dobrote, kakvu nam za uzor postavlja jedino religija, koja pretpostavlja realnu egzistenciju takve dobrote u osobi neizmjerne savršenog Božanstva.«¹¹²

¹⁰⁵ ***, »Posljedica liberalnih načela«, pp. 235–236.

¹⁰⁶ Sertić, »Kateheza o temi: Kršćanstvo i ropstvo«, na p. 126.

¹⁰⁷ U istom smislu i nešto »jači« izrazi, npr.: »prosvjetiteljski liberalizam sa velikom porodicom svoje djece«, »prosvjetiteljska hereza u svim njihovim kulturkempferskim oblicima«, pogibeljna »hereza 18-og i 19-og vijeka«. Đ. Paša, »Bora za vjersku školu u Njemačkoj«, *KŠ* 41/5–6 (1937), pp. 79–85, na p. 85.

¹⁰⁸ Franjo Lasman, »Autonomni moral«, *KŠ* 26/1–2 (1923), pp. 5–9.

¹⁰⁹ Marić, »Vjera kao temelj morala«, na p. 66.

¹¹⁰ Lasman, »Autonomni moral«, pp. 5–9.

¹¹¹ Marić, »S vjerom nestaje poštenja«, na p. 26.

¹¹² Oberški, »Lijek proti bolesnoj religioznoj psihozi mladeži«, na p. 31.

Rezultat utemeljenja morala u čovjekovoj osobi jest subjektivizam: »Jasno je, da u individualnoj etici, gdje je najviši sudija o vrijednosti činova ili razum ili čuvstvo, ne može biti ni govora o stalnim normama, nego će o svemu odlučivati subjektivno i to baš momentalno shvaćanje«. ¹¹³ I na drugom mjestu: »Besmislica, da se svijet preobrazi sa stanovišta individua, žive i dalje u liberalizmu, koji poput filozofije doba prosvjedenja boluje na precjenjivanju intelektualnoga područja, omalovažava moralnu, uzgojnu djelatnost obuke, zamjenjuje svijest i savjest.« Liberalizam znači »pojedince potpuno odijeliti od sveze sa društvom i od svakoga obzira na zajednicu«. Otud, prevladava mišljenje kako su »čovječnost, opća dobrobit, dostojanstvo ljudsko, krepost sama radi sebe, imperativ razuma nezavisnog od Boga« tek fraze kojima se liberalni čovjek potiče na vršenje dužnosti. Ljudsko liberalno društvo svršava u »zbrci protuslovlja, nesnošljivosti« a moral se tumači na isti način kao i svaka druga pojava u organskom svijetu – prirodnom selekcijom. ¹¹⁴

Težnja da se moral utemelji neovisno od religije prisutna je kod J. J. Rousseau-a te onda u svoje vrijeme i kod M. Marjanovića, D. Prohaske, K. Bege i F. Ilešića, tvrdi Lasman, a ista je težnja djelatna u nastojanju da se u škole uvede nastava etike. »Etička čitanka« ili »Čitanka o ljudskoj vrlini« za srednju školu trebala bi po Maretiću »laganim i uvjerljivim načinom prikazati sve kreposti, što ih treba da ima plemenit čovjek, a isto tako i poroke, koje takav čovjek ne smije imati«. To je neka vrst »građanske etike« koja se po pisanju Lasmana već podučava u nekim europskim državama, jer, kao ni Lasmanu tako zasigurno niti liberalnim elitama, nisu promakli podaci o povećanju broja kaznenih prijestupaka. Lasman tu činjenicu tumači kao posljedicu emancipacije društva od religije, dok »bezbožno društvo« nastoji istom doskočiti uvodeći građansku etiku te se tim još i više emancipira od religije. Kako u ljudskom razumu i zajednici, tako se etika ne može utemeljiti ni u spoznaji lijepog (estetici) ako ni zbog čeg drugog a ono iz razloga što je život za mnoge sve prije nego li lijep, zaključuje Lasman. ¹¹⁵

4.2. *Liberalna država kao »bezbožna država«*

Načelo koje je u temelju liberalizam i na kojem je dalje gradio socijalizam te konačno dovršio anarhizam jest »état athée«, »država bez Boga«, naravno

¹¹³ Lasman, »Autonomni moral«, pp. 5–9.

¹¹⁴ A. Š., »Pedagoško-kateketski [!] tečaj u Salzburgu«, *KŠ* 7/23 (1903), pp. 417–419, na p. 418; Š. V...y. [Šime Vudy], »U zgodan čas«, pp. 93–94; Dvornik, »Veleštovana gospodo...«, na p. 11; Marić, »S vjerom nestaje poštenja«, na p. 26; ***, »Et nunc...«, na p. 247; Marić, »Vjera kao temelj morala«, pp. 33–36.

¹¹⁵ Lasman, »Autonomni moral«, pp. 5–9.

blaženstvo. U toj, kako je ovdje nazivaju »poganskoj državi«, temeljno načelo je »volja naroda [kao] najviši zakon i sva pravna vlast«, bezuvjetni zakon. Ta volja se izražava u javnom mnijenju: »Pitaš li državu odkuda tebi vlast? Odgovara: 'Od naroda!' A tebi narode? 'Ja imadem vlast od sebe samoga, jer je moja javna savjest zakon, koji se ne smije bez kazni prezirati.' A zašto ne? 'Jer imadem vlast.' Dakle vlast je pravo? Javno mnijenje zakon? Zar ne može javno mnijenje biti krivo?«¹¹⁶ Nepotpisani autor tvrdi kako je liberalna država u svom temelju tiranin koji pravom drži samo ono što ona priznaje za pravo, da je u takvoj državi pojedinac izgubljen. Narod prenosi vlast na izabrane pojedince koji vladaju »po milosti naroda«. Kad izgube povjerenje naroda padaju, milom ili silom. »Čemu se dakle liberalne države čude, kad ustaju ljudi anarhiste protiv vladara i okrunjenih glava? Ta to su njihovi ljudi, samo što su dosljedniji od njih.«¹¹⁷

Više puta u časopisu ukazuje se na vezu liberalizma, socijalizma i anarhizma, npr.: »U socijalizmu je naime krivi liberalizam, koji je otac socijalizma; u njemu je materija; kao nužna posljedica socijalizma – anarhizam, koji je djelotvorni socijalizam.« Anarhizam svršava u vlasti jačega. Liberalizam kao otac »lažnih nauka« posredno je proizveo komunizam, npr.: »komunizam, unuk liberalizma« te »liberalno-marksistički krugovi.«¹¹⁸ Dio autora spomenutim uzročno-posljedičnim vezama traži razlog u reformi školskog sustava dok drugi konstatiraju kako razdvajanje države i crkve kao tekovina liberalizma, te načelo o ateističkoj državi »razorno djeluju na narod i pospješuju socijalnu katastrofu.«¹¹⁹

Zaključak

Na temelju izloženih rezultata istraživanja može se zaključiti kako se u časopisu *Kršćanska škola* ne nalazi niti jedan prilog koji bi pružio zaokruženu

¹¹⁶ *** , »Et nunc...«, na pp. 246–247.

¹¹⁷ Ibid., na p. 248.

¹¹⁸ Messner, »O nauku vjere u šegrtskoj školi«, na p. 166; Matija Seigerschmied, »Socijaliste i nauka vjere u školi«, na p. 165; ***, »Češko liberalno učiteljstvo«, *KŠ* 2/6 (1898), p. 95; Barac, »Naučna osnova za nauku vjere u srednjim školama«, na p. 282; ***, »Et nunc...«, na p. 246; ***, »U vijeku "slobode"!«, *KŠ* 4/15 (1900), pp. 255; ***, »Proces protiv komunista u Mariboru«, *KŠ* 39/3 (1935), p. 35; *Napredak*, »Beogradska 'Narodna presveta'«, *KŠ* 335/9–10 (1931), p. 114; Matija Seigerschmied, »Poziv na pretplatu za godinu 1899«, *KŠ* 2/24 (1898), p. 404; Kornfeind, »IV. katehetski kongres u Sarajevu«, na p. 100; Drago Bišćan, »Najstariji narodi etnologije i praobjava Geneze«, *KŠ* 43/? (1940), pp. 153–155, na p. 154.

¹¹⁹ Adalbert Schönborn, »Govor zastupnika grofa A. S.«, *KŠ* 2/11 (1898), pp. 172–173, na p. 172; ***, »Suzbijanje kriminala i poroka«, *KŠ* 35/5 (1932), pp. 33–34, na p. 34.

teorijsku kritiku liberalizma ili liberalne filozofije. Najbliži nekom kritičkom sagledavanju pojedinih aspekata liberalizma jesu već spomenuti Marićevi, Jambrekovići i Oberškog članci. Rečenom u prilog ide već navedena činjenica da se većina napisa o liberalizmu nalazi u rubrikama s vijestima. Učinak takvog pristupa uredništava tematici liberalizma jest fokusiranje na strane ili domaće vijesti u svezi liberalizma u društvu, školi, kulturi i drugdje te objavljivanje britkih populističkih opaski dosjetljivih protoliberalaca s ciljem kako bi se »zdravom hranom« moglo »uplivati na vjersko oplemenjivanje hrvatskih uzgojitelja«. No, još i u vrijeme izlaženja časopisa liberalno opredjeljenje »uzgojitelja« i inteligencije jasno je pokazalo da te »hrane« koja se posredovala kroz ovaj časopis ili nije bilo dovoljno ili ona nije bila dostatno »zdrava« (domišljena). Čini se da su po pitanju ponude antiliberalnih sadržaja znatno uspješniji bili npr. *Luč* i *Hrvatska straža* dok se suradnici u časopisu *Kršćanska škola* ograničavaju na to da nastupe s pozicije čuvara društvenih i moralnih normi gdje s pozicije dobrobiti društva najviše kritiziraju liberalni individualizam, a s pozicije religije vjerski indiferentizam. Nemoćni pred dolazećim promjenama, uvjereni kako život bez (njihovih) načela vodi u kaos, suradnici u časopisu pribjegavaju katastrofičnim prognozama budućnosti društva. Možda su im stradanja dva svjetska rata bar donekle i dala za pravo.

Liberalism and Liberal Philosophy According to Reports in the Journal *Kršćanska škola*

Summary

The article presents the results of research on liberalism and liberal philosophy in *Kršćanska škola* (*The Christian School*, Zagreb, 1897–1945), a journal that, in its very first year of publication, set itself the task of “clearly speaking out against liberalism.” Liberalism is mentioned in nearly 300 different bibliographic entries in the journal, mostly during the period when it was edited (1897–1906) by Matija Seigerschmied (1864–1942). Articles on liberalism are most often categorized under the news sections, resulting in a particular narrative: sharp, populist remarks about liberalism. The placement of contributions on liberalism affected not only the scope and quality of the texts but also their topics – at least half of the writings on liberalism deal with events outside of Croatia. Under the scrutiny of the journal’s contributors and editorial board, these shorter pieces focus on manifestations of liberal individualism and religious indifference. On the other hand, the journal includes only a few more extensive works that critically address the philosophical foundations of liberalism and liberal philosophy, authored by Jambreković, Marić, and Oberšky. Their writings discuss liberalism’s efforts to ground morality independently of religion and its ad-

vocacy for the establishment of the so-called “godless state.” Finally, the absence of any contribution offering a comprehensive theoretical critique of liberalism or liberal philosophy is undoubtedly a significant shortcoming for a journal that had set out to “clearly speak out against liberalism.”

Keywords: liberal philosophy; liberalism; morality; Croatian periodicals; *Kršćanska škola*